

Ramon Ramon-Muñoz

OLI D'OLIVA I COOPERATIVISME A LA CATALUNYA DE PONENT

La Cooperativa la Granadella (1920-2022)

amb la col·laboració de

Carmel Aran Moyà
Judit Flix Guiu
Adelina Freixinet Ballesté
Josep Maria Sentís Suñé
Miquel Àngel Solé Riera
Enric Vicedo Rius

COOPERATIVA LA GRANADELLA

F O N O L L

Juneda, 2023

Fotografia de la coberta: Sala de premses de l'antic molí cooperatiu de la Granadella. Museu de l'Oli de Catalunya, la Granadella. Fons fotogràfic de la Cooperativa la Granadella i Secció de Crèdit Sant Antoni Abat, SCCL.

Fotografia d'Ernesto Castillejo Ramos

Fotografia de la contracoberta: Cures per xafar les olives de l'antic molí cooperatiu de la Granadella. Museu de l'Oli de Catalunya, la Granadella. Fons fotogràfic de la Cooperativa la Granadella i Secció de Crèdit Sant Antoni Abat, SCCL. Fotografia Pepa López. Fotoimaxen

1a edició: octubre de 2023

© dels textos: els seus autors

© de les imatges: els seus autors

© de les característiques d'aquesta edició: Editorial Fonoll

Assessorament lingüístic i edició: Núria Garcia Caldés

Disseny gràfic i maquetació: Núria Mirada (La Mirada Gràfica)

Disseny de la coberta: Arnau Torrente Capdevila

Impressió: Anfigraf Indústria Gràfica

Editat per:

Editorial Fonoll, SL

C/ Prat de la Riba, 128 · 25430 Juneda

www.editorialfonoll.cat

Cooperativa la Granadella i Secció de Crèdit Sant Antoni Abat, SCCL

Plaça Joan Perucho, 4 - 25177 La Granadella

www.cooperativagranadella.cat

ISBN: 978-84-126977-5-9

Dipòsit legal: DL L 610-2023

Advertiment legal:

És rigorosament prohibida, sense l'autorització dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, inclosos la reprografia i el tractament informàtic.

Amb el suport de:

M / / /
/ N A / /
C / / /
/ T E C /
Museu Nacional
de la Ciència i la Tècnica
de Catalunya

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Diputació de Lleida
La força dels municipis

CONSELL COMARCAL
DE LES GARRIGUES

AJUNTAMENT DE
LA GRANADELLA

I del projecte «Mediterranean Capitalism? Successes and Failures of Industrial Development in Spain, 1720-2020» (PGC2018-093896-B-I00) finançat per:

ÍNDEX

7	Salutació
9	Pòrtic
11	Pròleg
17	Introducció
32	I. El sindicat i la terra
35	1. Els orígens del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat
71	2. L'evolució del sector agrari a la Granadella des del segle XIX fins a l'actualitat
128	II. Ser, organitzar-se, produir, vendre
131	3. Els socis: nombre, evolució i característiques
173	4. Les bases d'un sindicat agrari obert i democràtic
215	5. Les seccions i els serveis cooperatius: adaptació i transformació
261	6. Les transformacions en el procés productiu de l'oli d'oliva
323	7. La comercialització de l'oli d'oliva: del granel a l'envasat
396	III. Episodis i fets, píncoles d'història
399	8. Dels anys de la República, la Guerra Civil i el franquisme
437	9. Dels reptes, les dificultats i els avenços
487	Conclusions
517	Annexos
517	A1. Els socis actius en quatre moments del temps
528	A2. Els dirigents del Sindicat (1920-2022)
542	A3. Els presidents de l'entitat (1920-2022)
544	A4. Olives entrades al molí cooperatiu, producció d'oli d'oliva, rendiments industrials i preus de liquidació als socis
551	A5. Situació del municipi de la Granadella a l'actual comarca de les Garrigues
552	Bibliografia
577	Agraïments

SALUTACIÓ

Fa 100 anys es va fundar la Cooperativa de la Granadella, quan el moviment cooperativista estava en plena ebullició. Aquest llibre que us presentem recull els principals esdeveniments dels 100 primers anys de la seva història, una història que s'ha entreteixit amb la vida dels vilatans del municipi i que, per tant, ens permet conèixer en detall l'existència del nostre poble i entendre'n l'evolució.

La Cooperativa és una part molt viva de tots nosaltres per tal com gestiona el fruit de l'olivera, principal font de riquesa de la major part de la gent del territori, que s'ha dedicat des de fa tants i tants anys, i amb tot l'afany, a produir un oli d'oliva verge de qualitat extra.

Em sento afortunada d'haver format part, com a alcaldessa, d'aquesta celebració del centenari, i desitjo que la cooperativa pugui complir molts i molts anys més.

Elena Llauradó Pomar
Alcaldeessa de la Granadella

L'any 1920 es va fundar el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat de la Granadella, la llavor de la cooperativa actual. I calia recordar-ho i celebrar-ho, entre d'altres actes, amb l'edició d'una monografia commemorativa.

Quan l'any 2018 el Consell Rector va decidir encarregar la redacció d'un llibre que recollís els cent anys d'història de la Cooperativa de la Granadella, se'ns va obrir l'interrogant sobre qui se n'havia de fer càrrec. La resposta, però, la vam trobar de seguida; no feia gaire havíem tingut l'ocasió de coincidir amb el professor Ramon Ramon-Muñoz i vam poder copsar el seu coneixement en temes cooperatius, i la seva ja llarga experiència en publicacions, seminaris, classes, congressos...

Vam tenir la sort que acceptés l'encàrrec, i el primer objectiu va ser fer consultable l'arxiu de l'entitat. Avui, gràcies a l'equip encapçalat per Judit Flix, és plenament operatiu.

El llibre que us presentem permet tenir una mirada retrospectiva del valor de la cooperativa. El relat de les dificultats que els nostres avantpassats van haver d'afrontar i superar ens permet entendre la magnitud emocional que representa sentir-nos hereus de tantes il·lusions i sofriments, i orgullosos de pertànyer a aquesta entitat centenària.

L'any 2023 marca un punt d'inflexió en la nostra història, el volum que ens disposem a llegir ens explica com es feia l'oli i com s'organitzava la cooperativa des dels seus inicis, en un context social i econòmic ben diferent a l'actual, i també ens ajuda a entendre els principals canvis viscuts fins arribar a l'actualitat. Ara s'obre una altra etapa amb la inauguració del nou molí, amb

Oli d'oliva i cooperativisme a la Catalunya de Ponent

una capacitat de producció i d'elaboració d'olis d'alta gamma: si els nostres avantpassats ho poguessin veure en quedarien del tot meravellats.

D'altra banda, i sobretot, volem agrair la col·laboració a tantes persones que de manera desinteressada han participat en aquest projecte.

Amb tots els socis de la nova entitat de la Granadella i de la fa ben poc fusionada cooperativa de Torrebaesses iniciem un nou centenari que, de ben segur, portarà molta prosperitat a tota la comarca.

Que tingueu un bon oli a la vostra taula!

Ramon Barrull Becerra

President de la Cooperativa la Granadella i
Secció de Crèdit Sant Antoni Abat, SCCL

PRÒLEG

Aquest llibre commemora el centenari d'una cooperativa agrària que es va fundar l'any 1920 amb el nom de Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat de la Granadella. No cal dir que cent anys d'història d'una entitat són dignes de celebració. Però pensem-hi una mica més, perquè la cooperativa de la Granadella no és pas l'única que darrerament ha celebrat aquesta efemèride. Una tercera part de les cooperatives agràries existents avui a Catalunya van ser creades fa cent anys o més. Es tracta d'una proporció enorme, que segurament no s'ha posat prou de relleu. Una comparació amb la «mortalitat» de les empreses petites i mitjanes que es van creant contínuament, ens destacaria encara més aquest fet tan remarcable.

La major part d'aquestes cooperatives agràries centenàries es dediquen a la producció d'oli d'oliva i de vi, per aquest ordre. Són cooperatives que s'han orientat a la transformació de la producció agrícola: per començar a funcionar han necessitat efectuar inversions costoses en instal·lacions i maquinària per a l'elaboració dels seus productes, que han hagut d'anar renovant i modernitzant. Les inversions inicials no estaven a l'abast dels socis, majoritàriament pagesos amb poca terra en propietat i que, davant de l'absència d'ajuts públics, van haver de recórrer a l'endeutament i a esmerçar jornades de treball en la construcció de les instal·lacions. El grau de compromís requerit, dels cooperativistes amb les entitats, havia de ser molt superior al que demanaven les cooperatives que es limitaven a subministrar fertilitzants i altres productes necessaris per a l'activitat agrària. D'aquestes, des del començament del segle xx, se'n van fundar moltes més, però no van tenir la mateixa longevitat.

Per què es creaven, cent anys enrere, aquestes cooperatives? A partir de l'exemple de la Granadella, el llibre que presentem ajuda a respondre la pregunta.

El testimoni d'un dels dirigents de la primera hora és ben eloqüent: el sindicat agrícola (que és com aleshores es coneixien les cooperatives agràries) era «l'únic mitjà per poder-nos defensar». Ara fa cent anys, els sectors del vi i de l'oli d'oliva es veien afectats per conjuntures molt crítiques que van portar els productors a organitzar-se col·lectivament i a assumir reptes considerables com ara la construcció de cellers i molins cooperatius per començar a produir en comú. L'any que es va fundar la cooperativa de la Granadella, de cellers cooperatius a Catalunya se'n van construir una vintena, el nombre més alt de tota la història! Era un moment d'intensa conflictivitat social —l'anomenat «trienni bolxevic» (1918-1920), que també afectà el camp català—, i d'expansió de l'associacionisme i el cooperativisme agrari, tant a les comarques de Lleida —i de manera especial a les Garrigues— com en el conjunt de Catalunya.

Posar en funcionament aquestes cooperatives suposava començar un projecte ple de riscos i d'incerteses. Moltes no tindrien la durada de la cooperativa de la Granadella. Però els pagesos assumien el repte perquè, com ens diu el testimoni de la Granadella, era l'únic mitjà que trobaven «per defensar-se». En realitat, els problemes a què havien de fer front els pagesos ara fa cent anys no eren tan diferents dels que han d'afrontar avui: «defensar-se» era aleshores, com ara, millorar la posició en la cadena de valor, aconseguir capturar un major valor afegit de la producció agrícola i, en definitiva, fer prou remuneratiu el seu treball... per poder continuar fent de pagesos. El despoblament rural, que avui té unes conseqüències tan dramàtiques, en aquells moments ja havia començat. La cooperativa havia de ser l'instrument per adaptar-se a unes condicions dels mercats que els ho posaven ben difícil.

Que la cooperativa de la Granadella continuï avui activa és una prova que, en un grau més o menys elevat, ha estat un bon mitjà per assolir aquests objectius. A més de la contribució a la dinamització econòmica del territori i la influència econòmica i social en l'àmbit local, és una empresa important en el sector de l'oli d'oliva i una de les principals cooperatives de les comarques de Ponent. No és casualitat que la seva seu històrica s'hagi convertit en el Museu de l'Oli de Catalunya. I tampoc ho són els premis internacionals que han obtingut darrerament els seus olis, com a resultat d'orientar-se cada vegada més cap a la producció envasada i de qualitat, per capturar més valor afegit del producte i assolir una millor posició en la cadena de valor.

És, per tant, un exemple d'èxit que calia donar a conèixer. Calia explicar-ne la trajectòria i descobrir els factors que han contribuït a la seva resiliència. Aquesta no hauria estat possible sense una orientació empresarial adequada, amb prou capacitat per a la transformació tecnològica de l'agricultura local i per oferir serveis que milloressin les condicions de treball i de vida dels socis cooperativistes. Però, i l'exemple de la Granadella ho posa de manifest, l'adopció de criteris de gestió empresarial no està renyida amb els principis cooperatius.

Deia al començament que les cooperatives, en contraposició a altres empreses petites i mitjanes, destacaven per la longevitat. Segurament, entre els factors que ho expliquen no hi ha només l'eficiència des del punt de vista econòmic i empresarial, sinó també uns valors i unes pràctiques que reforcen els vincles col·lectius i el sentiment de pertinença. Al començament del segle xx, quan es van començar a crear els primers cellers cooperatius, es construïren edificis majestuosos que van rebre l'apel·latiu de «catedrals del vi». Eren construccions que depassaven, de molt, les instal·lacions necessàries per a l'elaboració en comú del vi, i que volien dotar-se d'un cert capital simbòlic. És a dir, la cooperativa havia de convertir-se en el centre neuràlgic de la vida econòmica i social local, del qual els socis es poguessin enorgullir.

Entitats com la cooperativa de la Granadella, amb un caràcter integrador i transversal, i amb unes formes de gestió democràtiques i participatives, tenien més possibilitats de consolidar-se, de respondre als canvis de l'entorn en què havien d'operar i de sobreviure en els moments difícils. Al començament del segle xx, les tensions socials van donar lloc, en moltes localitats, a la creació de dues cooperatives, «la dels rics i la dels pobres», que eren incapaces de col·laborar i perdien les oportunitats d'economia d'escala a l'hora d'oferir els seus serveis. A la Granadella, aquest dualisme cooperatiu no va tenir lloc: pensem que el caràcter interclassista i democràtic del sindicat agrícola va fer que, des del 1920, fos l'única cooperativa agrària de la localitat. Ja tenia molt de guanyat per consolidar-se.

La base social estava formada majoritàriament per petits i mitjans propietaris, amb una més gran presència dels propietaris benestants en els quadres dirigits, un tret molt característic del cooperativisme agrari del primer terç del segle xx. Entre els socis hi havia diferències, però l'heterogeneïtat era limitada, una condició que els estudiosos del cooperativisme han considerat clau per a la consolidació i la pervivència d'aquestes entitats, perquè l'homogeneïtat

d'interessos facilita la presa de decisions col·lectives. I, com es desgrana en les pàgines d'aquest llibre, al llarg de la seva trajectòria la cooperativa de la Granadella va haver de prendre decisions difícils i compromeses.

Aquest llibre descriu minuciosament els més de cent anys de vida de la cooperativa de la Granadella, però va molt més enllà del que acostuma a ser un llibre commemoratiu. Com ja s'apunta en el títol (*Oli d'oliva i cooperativisme a la Catalunya de Ponent*), transcendeix l'estudi de cas per portar a terme una aportació molt completa a un tema que fins avui havia estat ben poc estudiat: el cooperativisme de producció oleícola que, al contrari del cooperativisme vitivinícola, no comptava pràcticament amb cap treball de consideració. A partir d'ara, aquesta obra es convertirà en una referència ineludible.

Ho serà, en primer lloc, perquè és molt exhaustiu: el seu autor, Ramon Ramon-Muñoz, el màxim especialista en la indústria de l'oli d'oliva a casa nostra, amb la col·laboració d'historiadors, estudiosos i fins i tot alguns dels qui havien estat tècnics de la mateixa cooperativa en diversos apartats, ha utilitzat una quantitat ingent de fonts documentals per reconstruir amb molt de detall la trajectòria de la cooperativa. Una gran part de la documentació utilitzada són fonts primàries de la mateixa entitat, que els seus dirigents han tingut cura de conservar, un fet que convé destacar perquè en aquestes entitats la labor de custòdia sovint es troba a faltar. Això li permet reconstruir la història de la cooperativa amb gran precisió i observar les diferents estratègies d'adaptació als canvis que s'han produït en el seu context econòmic i social al llarg d'aquests cent anys.

L'abundant documentació interna de la cooperativa, complementada amb moltes altres fonts de procedències diverses, a més d'una exhaustiva bibliografia, permeten dotar l'estudi d'un terreny ferm a l'hora d'explicar els reptes i les dificultats que havien d'afrontar aquestes entitats, i de quina manera es van intentar superar. Com ja s'ha dit, el cooperativisme de producció de l'oli d'oliva era un terreny molt poc treballat, i per tant, l'estudi d'una de les cooperatives més importants a Catalunya, ja d'entrada, és especialment valuós per la seva novetat.

Però aquest estudi també fa aportacions molt apreciables sobre el conjunt del cooperativisme agrari, amb la historiografia del qual l'autor dialoga sense defugir els debats teòrics. A partir de l'estudi de la cooperativa de la Granadella,

corroborar algunes idees que s'havien avançat i en matisa d'altres. Els estudis de casos concrets sempre tenen com a objecció la qüestió de la seva representativitat. Però la cooperativa de la Granadella, com ja s'ha apuntat, respon força bé a les característiques generals que s'han descrit per al cooperativisme agrari sorgit al començament del segle xx. Aquesta representativitat, per tant, també permet que aquest treball ens ajudi a conèixer millor el conjunt del cooperativisme agrari, i més encara tenint en compte la seva perspectiva de llarg termini.

Hi ha un altre valor molt destacable: la perspectiva analítica. La descripció minuciosa de la trajectòria de la cooperativa de la Granadella està al servei d'unes preguntes generals, enunciades al començament del llibre i que es van contestant amb precisió en cadascun dels capítols, per reprendre-les finalment en les conclusions. En aquest sentit, és tot un encert que l'estructura del llibre sigui temàtica i no cronològica, i que analitzi els diferents aspectes que van caracteritzar la cooperativa de la Granadella al llarg de tota la trajectòria que ha seguit, encara que durant aquests cent anys l'entitat experimentés moltes transformacions i que els canvis en el context econòmic, social i polític hagin estat profunds.

El lector no s'hauria de desanimar davant de l'extensió del volum. Sense renunciar al rigor, el trobarà escrit d'una manera planera i entenedora i, sobretot, tant si s'interessa en particular per la història de la cooperativa de la del territori on aquesta experiència associativa va arrelar com si té interès pel desenvolupament del cooperativisme agrari, o qualsevol aspecte referent a la producció de l'oli, hi aprendrà molt. Amb tota seguretat, no quedarà decebut.

Jordi Planas i Maresma
Professor d'Història Econòmica
de la Universitat de Barcelona

Introducció

Ramon Ramon-Muñoz

(Universitat de Barcelona)

Entre finals del segle XIX i el primer terç del segle XX, a Catalunya va tenir lloc una forta expansió del sindicalisme agrari. En alguns casos, es tractava d'entitats sorgides entre finals del segle XIX i primers anys del segle XX, en part com a resposta a l'augment de la competència internacional, la caiguda dels preus dels productes agraris, els canvis legislatius i, en el sector vitivinícola, la crisi de la fil·loxera. Segons algunes fonts, cap a l'any 1912 hi havia més de 170 sindicats agrícoles, la majoria dels quals es concentraven a les comarques de Barcelona i Tarragona.¹

El moviment cooperatiu va tornar a tenir una forta embranzida durant els anys al voltant de la Primera Guerra Mundial (1914-1918) i de la immediata postguerra, un creixement que es va produir en paral·lel a diversos fenòmens. Per esmentar els més significatius, podem destacar la difusió de nous moviments polítics com el republicanisme i el catalanisme, l'acció de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925) —favorable al cooperativisme com a eina de modernització del camp català—, l'impacte de la Gran Guerra i les polítiques econòmiques que es dugueren a terme en relació amb el conflicte bèl·lic i, allà on predominava la «rabassa morta», la creixent conflictivitat pel que fa a aquest tipus de contracte sobre el conreu de la vinya. En conseqüència, a mitjan de la dècada de 1920, el nombre de sindicats agraris superava els 600 a Catalunya.

Aquests sindicats no tenien sempre la mateixa composició, orientació i característiques.² Ben al contrari. N'hi havia de formats majoritàriament per petits

¹ Dades obtingudes de Ramon-Muñoz, J. M. (1999), p. 103.

² Vegeu, per exemple, Mayayo (1989 i 1995) i Planas (2006, 2016b i 2022).

pagesos, i incloïen una combinació d'agricultors amb poca terra i pagesos no propietaris, és a dir, arrendataris, parcers, masovers o jornalers. A més d'associar-se per fer front a les dificultats i als reptes que s'enfrontaven, aquests pagesos veien en el sindicat una eina que no només era de defensa dels seus interessos sinó també de socialització i de reivindicació, i en darrera instància de transformació social i econòmica del camp català. És el que, de vegades, s'ha anomenat sindicalisme d'esquerres o sindicalisme revolucionari, sorgit a finals del segle XIX.

De la mateixa manera, en un període similar i, en part, com a reacció a l'auge dels sindicats de la petita pagesia, també es va organitzar un sindicalisme agrari impulsat i format pels sectors agraris més benestants. Generalment constituït al voltant de les cambres agràries, tanmateix, no va consolidar-se en la seva forma original, sinó en una variant. És el que s'ha tendit a identificar com a sindicalisme reformista.

Aquesta darrera tipologia de sindicalisme agrari va estar esperonada pels grans propietaris i, en ocasions, per l'església catòlica o sectors vinculats, i va acabar afermant-se a través de la creació de sindicats cooperatius interclassistes. La seva composició social era més variada i els objectius que es plantejaven eren diferents dels que tenia el sindicalisme d'esquerres. En un mateix sindicat cooperatiu hi convivia des de petits pagesos fins a propietaris que disposaven d'extensions importants de terra. Contràriament a les associacions de petits pagesos, els objectius bàsics no eren tampoc la transformació social i econòmica, sinó sobretot la millora i la modernització agrària. En realitat, aquests sindicats interclassistes tendien a declarar-se políticament i ideològicament neutrals, tot i que aquest mateix fet pot interpretar-se, certament, com una forma de declaració política.

Com és de suposar, la trajectòria dels sindicats agraris creats des de finals del segle XIX —tinguessin una orientació o una altra— també va variar de manera molt notable. Amb pocs recursos, algunes de les associacions no es van poder consolidar o van tenir una vida marcada per les dificultats financeres. En altres ocasions, aquesta situació es va poder superar a partir de mitjan 1936, moment en el qual la Generalitat de Catalunya promulgà el Decret de sindicació forçosa de 27 d'agost de 1936 i impulsà un procés de fusió dels sindicats agraris en aquelles localitats en què hi havia més d'un sindicat cooperatiu. Finalment, també van sorgir sindicats cooperatius que des del mateix

moment de la seva creació van mostrar una fortalesa i un dinamisme molt remarcable. I alguns d'ells van tenir una notable importància en l'impuls del canvi tècnic, un tema, el de l'impacte del sindicalisme en la modernització del sector agrari, polèmic i amb visions contraposades.³

Acabada la Guerra Civil (1936-1939), les cooperatives creades amb anterioritat al cop d'estat del general Franco que s'han mantingut actives, i també les que sorgiren després de 1939, han seguit una evolució dispar, encara que, en molts casos, han compartit alguns problemes. La majoria han tingut dificultats per millorar posicions en la cadena de valor, és a dir, per comercialitzar el producte i accedir directament al consumidor final.⁴ I només algunes cooperatives, molt poques, hi han arribat de manera plena. De ben segur, la Cooperativa Agropecuària de Guissona, fundada l'any 1958 i integrada en la Corporació Alimentària Guissona SA des de desembre de 1999, és el cas més conegut i rellevant, però també el més atípic.⁵ De fet, un estudi recent —tot i que referit només al Camp de Tarragona— posa de manifest l'excepcionalitat que estem assenyalant. Aquest estudi mostra que els pagesos d'aquesta zona «només retenen, de mitjana, un 6,5 % del valor total de la cadena de valor agroalimentària», un percentatge que, sense ser espectacular, és superior en el cas de l'oli d'oliva, de l'11 %.⁶

3 Per a una breu síntesi recent, vegeu, per exemple, Medina-Albadalejo (2018), p. 172-173, on se citen els principals treballs de referència.

4 Vegeu, per exemple, Sanz Cañada, Rodríguez Zúñiga i Mili (1998) sobre el cas de les cooperatives del sector de l'oli d'oliva a finals del segle xx, i Medina-Albadalejo i Planas (2020) pel que fa a les cooperatives vitivinícoles des de mitjan segle xx, sempre en referència a l'Estat espanyol.

5 Certament, aquesta integració de la Cooperativa Agropecuària de Guissona a la Corporació Alimentària Guissona podria matisar-se: la primera és, en veritat, fundadora i accionista de la segona, a la qual hi va aportar els escorxadors i les activitats vinculades als pinsos. Pel que fa als primers passos de la cooperativa i el seu creixement, vegeu, entre d'altres, Ramon-Muñoz (2000d i 2010f) i Morell Rosell (2010); en relació amb les estratègies d'èxit empresarial podeu consultar Roca i Roca (2010) i Amat i Lloret (2014), a més de Corporació Alimentària Guissona (2009) i Macià i Martí (2010). En aquest sentit, és necessari assenyalat que, per al període anterior a la Guerra Civil, a la Segarra, en concret a Cervera i Guissona, també es van desenvolupar experiències cooperatives, amb un èxit relatiu, d'integració de l'activitat industrial i comercial, en aquest cas a partir de la venda de blat i la producció i la venda de farina i pa. Ramon-Muñoz, J. M. (1999), p. 189-248.

6 En els casos del vi i la fruita seca, però, aquest percentatge no supera el 3 %. Ens remetem a l'Associació d'Iniciatives Rurals de Catalunya (2021), segons consultes realitzades a <https://www.desenvolupamentrural.cat/actualitat/noticies/la-pagesia-del-camp-de-tarragona-nomes-rete-un-6-5-del-valor-dels-seus-productes> i <https://www.ccma.cat/catradio/catalunya-al-dia/els-pagesos-del-camp-de-tarragona-nomes-es-queden-amb-un-6-5-del-preu-de-venda/noticia/3222023/> [consulta: 5 abril 2023].

Sigui com sigui, amb més o menys èxit o capacitat, no tots els sindicats agrícoles existents en finalitzar la Guerra Civil —aviat convertits en cooperatives— han pogut mantenir la seva activitat fins als nostres dies. El cens de sindicats agraris de 1969 identificava unes 500 cooperatives locals, una xifra similar a les que oferia el cens cooperatiu agrari de 1982 i tampoc tan allunyada del que havia aportat el cens de sindicats agrícoles de 1934.⁷ En canvi, les darreres xifres disponibles, de 31 de desembre de 2021, comptabilitzen una xifra força més baixa, unes 200 empreses cooperatives, cosa que suposa una notable reducció en relació amb períodes anteriors. Aquestes mateixes dades assenyalen, tanmateix, un fet rellevant: aproximadament el 30 % d'aquestes entitats van ser creades fa un segle o més.⁸

Una d'aquestes cooperatives centenàries és l'actual Cooperativa la Granadella i Secció de Crèdit Sant Antoni Abat, SCCL. Creada el 1920 en aquesta localitat del sud-oest de la comarca de les Garrigues, a les anomenades Garrigues Altes,⁹ el seu naixement es va produir en un moment de forta expansió del sindicalisme agrari comarcal, en aquest cas vinculat al sector de l'oli d'oliva, un producte de primer ordre per a l'economia de la Granadella en particular i de les Garrigues en general.

L'auge fou tan marcat que un expert del sector, Lisinius Andreu Lamarca, no s'estava de dir que:

es tal el apogeo que han tomado los sindicatos aceiteros, que [no] tardarán mucho en desaparecer de la región de Borjas los fabricantes, arrollados por los productores, a quienes el deber de asociación les prohíbe vender su aceituna y les obliga a llevarla al molino social.¹⁰

Aquesta forta expansió va contribuir, a més, a l'impuls del cooperativisme a les comarques de Lleida. Si considerem algunes de les dades disponibles —agrupades per províncies—, veurem que cap altra demarcació catalana va

⁷ Les dades de 1969 i 1982 procedeixen de Salinas Ramos (1987), p. 46 i 56. Pel que fa a 1934, la xifra de sindicats agraris és de 540, segons càlculs de Ramon-Muñoz, J. M. (1999), p. 103, en base a Ministerio de Agricultura. Dirección General de Agricultura (1934).

⁸ Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya (2022).

⁹ El seu terme municipal, el més gran de la comarca, limita amb les poblacions de Llardecans, Bovera, Bellaguarda, el Soleràs i Torrebeßes. Flix Guiu (2010).

¹⁰ Andreu Lamarca (1922), p. 15.

viure un creixement tan destacat de sindicats agrícoles entre els anys finals de la Primera Guerra Mundial i els de mitjan dècada de 1920. En conseqüència, en aquest darrer període les terres de Lleida concentraven, tant en termes absoluts com en relació amb la població que hi residia, més sindicats agrícoles que els que hi podia haver a les comarques barcelonines, a les gironines o a les tarragonines.¹¹

Encara que ben equipat i, segons alguna font, capdavanter en capacitat productiva, en els seus primers anys de vida el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat de la Granadella —el seu nom original és aquest— no va sobresortir extraordinàriament en relació amb la resta de sindicats de l'entorn si només tenim present el nombre d'associats: tenia uns 150 socis, una xifra que es va mantenir estable fins a mitjan dècada de 1930, moment en què la proporció era d'uns 10 socis per cada 100 habitants, com la mitjana de les Garrigues.

Passada la Guerra Civil, la situació va canviar. A mitjan dècada de 1950, el nombre total de socis s'aproximava als 400 i era la tercera empresa més important de les terres de Lleida pel que fa a la capacitat de molta d'olives,¹² una rellevància que actualment encara manté. Amb avenços i retrocessos, el sindicat granadellenc s'ha erigit, de fet, en una de les principals cooperatives de Ponent en el sector de l'oli d'oliva, un sector que, segons la Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya, compta actualment amb gairebé un centenar de cooperatives a tot el país.¹³ La importància que ha adquirit aquesta cooperativa de les Garrigues Altes afegeix un element addicional d'interès sobre el seu passat i el seu present.

Per què es va crear el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat? Qui el va impulsar i quines característiques tenia la nova entitat? Quina va ser la seva trajectòria pel que fa als integrants, la manera que van organitzar-se o el volum i la forma de produir i vendre l'oli que elaboraven en el molí cooperatiu? I, finalment, com pot explicar-se la capacitat de pervivència d'aquesta entitat ara centenària? Aquestes són les principals preguntes que intentem respondre en la monografia que us presentem.

¹¹ Ramon-Muñoz, J. M. (1999), p. 102-110.

¹² Ramon-Muñoz (1999a), p. 179.

¹³ Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya «Sectors productius. Oli d'oliva», <https://www.cooperativesagraries.cat/ca/sectors/1/9021-oli-doliva.html> [consulta: 1 desembre 2021].

Certament, són qüestions que poden semblar òbvies, però que no per això deixen de ser rellevants, sobretot si se situen en un context més general. Les preguntes sobre els orígens, la composició, els límits i la trajectòria dels sindicats cooperatius catalans no són cap novetat. Ara bé, i com podria deduir-se del que hem assenyalat anteriorment, la seva resposta no és sempre evident i, de fet, els orígens, les característiques, les fortaleeses i les febleses del moviment cooperatiu català han estat objecte d'interessants debats entre historiadors, economistes i experts en el sector. Ara bé, moltes de les aportacions sobre aquests temes han arribat majoritàriament de treballs orientats a l'estudi del cooperativisme vitivinícola. En canvi, existeixen molts menys treballs sobre les cooperatives que han tingut la seva raó de ser en la producció i la comercialització de l'oli d'oliva.¹⁴

Ni que sigui modestament, aquesta monografia vol contribuir a minorar el biaix historiogràfic que acabem de comentar. De cap manera, això significa negar l'existència de treballs previs sobre el cooperativisme a les terres de Ponent, ni tampoc els referits al sector de l'oli d'oliva. N'hi ha que són molt valuosos. Publicats majoritàriament abans de finalitzar el segle xx, els primers —els dedicats al cooperativisme al ponent català— tendeixen a centrar l'anàlisi del moviment cooperatiu ponentí en els anys que van de finals del segle xix a l'inici de la Guerra Civil (1936-1939).¹⁵ Com potser caldria esperar,

¹⁴ La historiografia sobre el cooperativisme vitivinícola català és molt extensa, en part gràcies a l'extraordinari creixement que ha experimentat en les dues darreres dècades. En aquest sentit, vegeu, per exemple, Saumell (2002 i 2004), Cárdbaba i Musquera (2006), Ferrer Alòs (2008), Planas i Valls-Junyent (2011a i 2011b), Audí Ferrer (2010), Audí Ferrer *et al.* (2013), Planas (2013a, 2013b, 2014, 2015, 2016a i 2022), Medina-Albadalejo (2015a i 2022), Planas i Vallès (2015), Soler-Becerro (2017), Feliu i Soler-Becerro (2020), Planas i Garrido (2022), i Soler-Becerro i Tort Miralles (2022). Entre els treballs publicats anteriorment, durant les dues darreres dècades del segle xx, fins a l'any 2000, podem destacar Mayayo (1985), Gavalda (1988), Gavalda i Santesmases (1993), Fuguet i Mayayo (1994), Pomés (1996 i 2000) i Santesmases (1996). Si, a més, volguéssim incloure treballs sobre el cooperativisme vitivinícola a Espanya, el qual va experimentar una forta expansió durant els anys de la dictadura del general Franco, la llista s'allargaria enormement. Per citar-ne alguns de més recents, generalment referits a la difusió dels cellers cooperatius en perspectiva comparada, el paper de l'Estat i la qualitat del producte vegeu, per exemple, Simpson (2000), Fernández (2012), Medina-Albadalejo (2015b), Fernández i Simpson (2017), Medina-Albadalejo i Menzani (2017), Planas i Medina-Albadalejo (2017 i 2022), i Garrido (2021, 2022a i 2022b), que, a més, atorga força atenció al cas català anterior a la Guerra Civil.

¹⁵ Vegeu, per exemple, les aproximacions generals, referides al conjunt de les terres de Lleida, de Sarrate (1945), i Vicedo (1991 i 1999); l'anàlisi del sindicalisme agrari a Ponent durant els anys que van de la Primera Guerra Mundial a la Guerra Civil de Barrull (1986); els llibres commemoratius de la Cooperativa del Camp de la Fuliola (1995), la Cooperativa del Camp de Miralcamp (2004), la Societat Cooperativa Agrària Verge de les Sogues (2009) de Bellvís i la Cooperativa del Camp Sant Fortunat de Castellldans (2010); l'estudi de la Cambra Agrícola de Maldà a finals del segle xix de Planas i Capdevila

els segons —vinculats al cooperativisme oleícola— estan generalment dedicats als sindicats cooperatius de la comarca de les Garrigues, ja sigui considerada en els seus límits administratius i oficials, ja sigui entesa des d'un punt de vista agronòmic o històric,¹⁶ si bé també trobem estudis referits a altres comarques amb presència important de l'olivera.¹⁷

Pel que fa als treballs sobre les cooperatives de les Garrigues, alguns dels que tenim a disposició aporten un abast temporal limitat, que, en diversos casos, acostuma a finalitzar amb l'esclat de la Guerra Civil. Sense que això suposi necessàriament cap pèrdua de rigor i qualitat, d'altres presenten una orientació més descriptiva que analítica, una intenció volgudament generalista, o uns objectius que privilegien de manera gairebé exclusiva la dinàmica interna de la cooperativa objecte d'estudi.¹⁸ Finalment, també disposem de treballs o

(1998); les anàlisis sobre el sindicalisme agrari a la Segarra entre 1890 i 1936 de Ramon-Muñoz, J. M. (1996, 1998 i 1999); el treball sobre el cooperativisme a l'Alt Urgell de Nistal Refart (2010) —al qual es podria afegir el breu text sobre patrimoni de Gascón Chopo (2016)—; l'article sobre una cooperativa fruitera lleidatana de finals de la dècada de 1980 i principis de 1990 de Botargues Palasí (1998); la nota referida a la Cooperativa Agrícola Pràctica de Lleida, que també comptava amb un molí d'oli, de Vicedo (2010); les monografies sobre la Cooperativa de Bellcaire d'Urgell, la Cooperativa del Camp de Vallbona de les Monges i la Cooperativa del Camp de Sant Faust d'Alguair de Gardeñes Rosell, Sánchez Teran i Torrent Solé (2014), Vallverdú Briansó (2017) i Pelegrí Terrado (1998), respectivament, a les quals podríem afegir les biografies d'Enric d'Hostalric i Colomer (1856/57-1921), impulsor i president de la Cambra Agrícola de Lleida i sa comarca, de Pere Boldú Tilló (1926-2009), president de la Cooperativa del Camp l'Arbequina, de l'Agrupació de Cooperatives Agrícoles de les Terres de Lleida i vicepresident de la Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya, entre d'altres, i de Màrius Pons Sumalla (1917-2013), que, entre d'altres, fou gerent de la Secció d'Olis de la Unió Territorial de Cooperatives de Lleida, elaborades per Vicedo (2006), Pons Altès (2013) i Ibars Chimeno (2015), respectivament.

¹⁶ Aquesta darrera perspectiva suposa considerar, també, municipis oficialment ubicats en altres comarques: Alcanó, Alfés, Almatret, Aspa, Llardecans, Maials, Sarroca, Sunyer i Torrebesses, en l'actualitat a la comarca del Segrià. A més, el municipi de Torregrossa, adscrit a l'inici a la comarca de les Garrigues, va passar a formar part de la comarca del Pla d'Urgell quan aquesta va ser creada d'acord amb la Llei 5/1988 de 28 de març. Aguado Cudolà (2004), p. 92.

¹⁷ Per exemple, vegeu l'estudi per a la comarca de la Ribera d'Ebre i, en particular, el referit a la Cooperativa de la Palma d'Ebre a Filella Cubells (2019 i 2021). Fora de Catalunya, vegeu, per exemple, els treballs de Zambrana (2008 i 2010), sobre la trajectòria de dues cooperatives andaluses nascudes a mitjan segle xx, l'anterior Hojiblanca, ara Dcoop, la important cooperativa de segon grau amb seu a Antequera (Màlaga), i la sevillana Oliverera Fuensanta.

¹⁸ Poden consultar-se els estudis de Sales (1989 i 1994a) i Serra, Sales i Sales (2019), sobre el sindicat de Maials; els de Mateu (1996a i 1996b), referits al cooperativisme en aquesta darrera localitat així com en la de Llardecans; el de Cortada (1997), centrat en el Sindicat Agrícola de Torregrossa, transformat, a la dècada de 1970, en el Foment Agrícola Les Planes, SCCL; els estudis de Rubió Sobrepere (1998 i 2003), sobre el cooperativisme al municipi de Cervià de les Garrigues; el de Noguer (2000), focalitzat en la localitat del Vilosell; els de Macià Farré sobre el Sindicat Agrícola de Sant Jaume, posteriorment la Cooperativa del Camp de Sant Isidre de les Borges Blanques, publicats, en part, a Macià Farré (2016b), p. 216-222; els de Miró (2012 i 2019), sobre la Cooperativa Agrícola de l'Albí; el coordinat per Preixens Llevadot (2019) per al cas del sindicat del municipi de Juncosa, i

notes molt breus —basades en anàlisis prèvies o inserits en d'altres més generals— sobre diversos sindicats cooperatius de les Garrigues, que no permeten, ni de fet ho pretenen, aprofundir en aquells aspectes més rellevants i significatius del sindicalisme cooperatiu de la Catalunya interior.¹⁹

El nostre treball, sorgit a partir de la proposta realitzada pel Consell Rector de la Cooperativa la Granadella i Secció de Crèdit Sant Antoni Abat, SCCL, té un plantejament diferent al d'estudis previs. Ofereix una perspectiva de llarg termini de l'antic Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat de la Granadella, des del seu naixement l'any 1920 fins a l'actualitat. Sense abandonar l'afany per arribar a un públic general, no refusa introduir debats més acadèmics, en què la descripció també vagi acompanyada d'anàlisi, interpretació i discussió sobre les característiques i la trajectòria de l'entitat. Finalment, i tot i que es tracta d'una monografia local i que l'atenció preferent és el sindicat de la Granadella —perquè el que vol és commemorar el centenari d'aquesta entitat—, l'estudi que teniu a les mans situa la trajectòria de la cooperativa de les Garrigues Altes en un context més ampli i en relació amb altres treballs sobre el moviment cooperatiu i sobre el sector de l'oli d'oliva, principalment de Catalunya.

D'aquesta manera, al mateix temps que analitza l'evolució d'un sindicat concret, el llibre també s'endinsa en alguns dels aspectes més rellevants de la història del moviment cooperatiu català; mostra algunes de les principals transformacions que s'han produït en el sector de l'oli d'oliva des de començaments del segle xx; posa de manifest el paper que en aquests canvis hi ha tingut el moviment cooperatiu; i, al capdavant, destaca la capacitat de resiliència, és a dir, de resistència, pervivència i, sobretot, adaptació, d'alguns

l'aproximació general per al Segrià i les Garrigues de Casals (2022).

¹⁹ Per exemple, pel que fa al Sindicat Agrícola Foment Maialenc i al Sindicat Agrícola Olier de Llardecans vegeu les notes redactades per Mateu (1996a) i (1996b), p. 368; quant al sindicat de la Fullella, el treball d'Arbós Gabarró (2014), i en relació amb els sindicats agrícoles de la Granadella i de la Pobla de la Granadella, actualment Bellaguarda, vegeu les referències que s'hi fan a Solé i Sagarra (1999), p. 288-293 i Casals (2022), p. 64-65, respectivament. També podeu consultar Ramon-Muñoz (2009a) sobre la societat cooperativa Agroindustrial Catalana, SCCL, la Cooperativa del Camp de Cervià de les Garrigues, SCCL, la Cooperativa del Camp de Granyena, SCCL, la Cooperativa del Camp Foment Maialenc, SCCL, la Cooperativa i Caixa Rural Sant Antoni Abat de la Granadella, la societat Pla d'Urgell, SCCL, la SCCL del Camp de Vinaixa, la cooperativa Sant Isidre de les Borges Blanques, SCCL, i el Sindicat Agrícola de Torregrossa. Les breus notícies sobre aquests sindicats i cooperatives han estat publicades, de manera encara més resumida i no sempre actualitzada, a Ramon-Muñoz (2010b, 2010c, 2010d, 2010e, 2010f, 2010i, 2010k, 2010l i 2010m).

dels seus sindicats més rellevants. Així, a través de l'estudi d'una cooperativa centenària de les Garrigues Altes, la de la Granadella, aquesta monografia històrica permet avançar en el coneixement del moviment cooperatiu i del sector de l'oli d'oliva del darrer segle a la Catalunya de Ponent, un període caracteritzat per profundes transformacions econòmiques, socials i polítiques.

Per respondre a les preguntes que ens hem plantejat i assolir els objectius que acabem d'esmentar, els continguts del present volum estan organitzats de la manera següent. A més d'uns breus textos de salutació, d'un pròleg i d'aquesta introducció, el llibre es divideix en tres parts, nou capítols temàtics, unes conclusions, quatre apèndixs i un apartat dedicat a la bibliografia. El primer gran apartat —«El sindicat i la terra»— ofereix una panoràmica general i està formada per dos capítols. El capítol 1 s'interroga sobre les causes que van portar a la constitució l'any 1920 del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat de la Granadella, i també sobre la composició social dels seus fundadors. Com s'explicarà, els orígens d'aquest sindicat cooperatiu obeeixen a diverses causes, algunes d'elles diferents a les que sempre s'han volgut destacar. Aquest capítol també detalla el procés de construcció i el finançament del molí d'oli cooperatiu, el principal objectiu dels primers socis de l'entitat i alhora la joia del sindicat.

Els orígens i la trajectòria del nostre sindicat cooperatiu tenen lloc en una vila i una comarca determinades. El segon capítol pretén situar-lo en el seu entorn més immediat. Així, ofereix una perspectiva de llarg termini del sector agrari de la Granadella i, per extensió, de les Garrigues, entre els segles XIX i XXI. Per exemple, mostra les transformacions que acabaran portant cap a gairebé la plena mecanització del conreu de l'olivera i a la possibilitat d'introduir el regadiu, la qual cosa donarà lloc a la introducció de produccions superintensives i fortament mecanitzades.

La segona part del llibre —que duu per títol «Ser, organitzar-se, produir, vendre»— inclou cinc capítols i analitza aspectes cabdals per entendre la centenària trajectòria del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat de la Granadella. El capítol 3 està dedicat a conèixer l'evolució de la base social d'aquest sindicat cooperatiu, que, actualment, compta amb un centenar de socis actius i uns 250 en total. No només es tracta de comptar sinó també d'entendre i de situar la cooperativa en els models cooperatius que van sorgir a les dècades finals del segle XIX. Per això aquest capítol analitza igualment

els factors que expliquen l'evolució i les oscil·lacions en el nombre de socis. I, al mateix temps, informa —a través d'una reconstrucció detallada a partir de l'ús de diferents fonts— de les característiques socioeconòmiques dels homes (i algunes dones) que han format part d'aquesta entitat granadellenca centenària.

El capítol 4 detalla el model organitzatiu del Sindicat i els canvis que en aquest àmbit s'han produït al llarg del temps. L'atenció se centra aquí a descriure i analitzar els mecanismes i les condicions establertes i els canvis que es van produir en relació a diversos àmbits: l'ingrés i els compromisos dels nous socis, la presa de decisions i, finalment, l'accés als càrrecs directius. Aquests són aspectes rellevants, que també defineixen la naturalesa del sindicat no només des de la vessant econòmica i social, sinó també en la ideològica i política. A més, aspectes com les condicions d'ingrés i els compromisos que havien de seguir els socis podien influir —juntament amb els serveis que s'hi oferien— en el creixement i la fortalesa de l'entitat, en el sentit que podia atreure més o menys pagesos.

El capítol 5 s'ha concentrat, precisament, a mostrar les activitats i seccions amb què ha comptat aquest sindicat i dels serveis que ha ofert. D'aquesta manera, es dediquen diversos apartats a la Caixa Rural o Secció de Crèdit, a l'adquisició d'adobs i maquinària, i, finalment, a la producció i la comercialització de vi, ametlles, cereals i també sabó. A més de mostrar la trajectòria de les activitats i seccions, aquest capítol discuteix la relació existent entre les transformacions i la modernització de l'agricultura local i l'acció i l'activitat desenvolupada per aquest sindicat de les Garrigues Altes i les seves seccions, una qüestió que tradicionalment ha ocupat l'atenció de molts estudiosos del cooperativisme agrari.

El capítol 6, al seu torn, analitza el procés de producció de l'oli d'oliva i les transformacions que en aquest àmbit ha experimentat el molí cooperatiu del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat de la Granadella des de la seva creació fins pràcticament a l'actualitat. Entre altres aspectes d'interès, descriu la incorporació de nova maquinària i nous sistemes de producció i, per tant, pot avaluar els moments d'acceleració o aturada del procés de modernització de la tecnologia i l'organització de la producció. A més, el capítol s'interessa per les causes dels avenços i retrocessos en el procés de canvi tecnològic i d'organització de la producció i de les seves conseqüències.

D'aquesta manera, els continguts que s'hi desenvolupen no només ajuden a entendre la trajectòria del molí cooperatiu granadellenc, sinó que també contribueixen a una millor comprensió del canvi tècnic del sector de l'oli d'oliva de Ponent.

El capítol 7 s'interroga sobre les característiques del procés de comercialització de l'oli d'oliva. I, en aquest sentit, ofereix evidència sobre un dels aspectes que més ha cridat l'atenció als estudiosos i als interessats: les dificultats que, en general, ha tingut el sector per efectuar una venda directa als consumidors d'oli envasat i amb marca pròpia. L'anàlisi de les vendes d'oli d'oliva del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat de la Granadella assenyal·la els clarobscurs d'aquesta important qüestió. El pas cap a la nova modalitat comercial —la venda directa d'oli envasat amb marca— s'ha anat obrint camí. Aquest capítol ofereix les discussions que inicialment es van produir al voltant de la qüestió. I mostra també els avenços i retrocessos de tot aquest procés, cabdal tant per al sindicat granadellenc com per al conjunt del sector de l'oli d'oliva produït a la Catalunya interior.

La tercera part de la monografia —anomenada «Episodis i fets, píndoles d'història»— té un plantejament miscel·lani, diferent al de les dues primeres. Organitzada en dos grans capítols, el 8 i el 9, aquesta part planteja fets i aspectes puntuals, però que poden haver estat molt significatius, en la centenària història del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat de la Granadella. En la majoria de casos, a partir d'informació inèdita, amplien continguts o il·lustren aspectes que capítols anteriors només han pogut esmentar. El capítol 8 agrupa tres fets esdeveniments durant els anys de la República, la Guerra Civil i el franquisme: primer, un important conflicte laboral que va tenir lloc al molí cooperatiu l'any 1934, que il·lustra el context del moment i les tensions que s'anaven produint en múltiples àmbits de les zones rurals catalanes; segon, el procés de reconstrucció del sindicat després de la Guerra Civil i alguns dels problemes que els seus dirigents van tenir amb l'estraperlo, característic dels primers anys del franquisme i del període autàrquic que va imposar; i tercer, l'acció de la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos de la Granadella, que integrava, per força, el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat i a la qual quedava supeditat.

El capítol 9 aprofundeix en alguns dels reptes, dificultats i avenços —aquest és el títol que li ha correspost— que d'una manera o una altra han tingut

impacte en la vida d'aquest sindicat cooperatiu granadellenc durant la segona meitat del segle xx i principis del xxi. En detalla quatre: alguns es produeixen per causes externes a l'entitat com les gelades de 1956 i 2001, que són els primers episodis que es descriuen; d'altres la van afectar profundament, com l'estafa de 1986; i encara uns altres eren iniciatives que responien a necessitats i objectius diversos, com la constitució d'una cooperativa de consum entre principis i mitjan dècada de 1960 o les diverses activitats, festives i culturals, que des de finals de la dècada de 1990 han volgut ajudar a la promoció del producte envasat a la cooperativa i amb marca pròpia.

El llibre es tanca amb unes conclusions, a més de tres apartats addicionals, formats per cinc d'annexos, la bibliografia citada en els capítols anteriors, i un necessari apartat d'agraïments. Les conclusions resumeixen —ara a través d'una perspectiva cronològica— els aspectes fonamentals dels cent anys d'història de l'antic Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat de la Granadella. De fet, intenten donar resposta —de manera més sistemàtica— a les grans preguntes que es planteja aquesta monografia sobre els orígens, els impulsors i les característiques del nou sindicat, la seva trajectòria en el temps en els seus diversos àmbits i, finalment, la capacitat de resistència i la resiliència d'una cooperativa que, dedicada a la producció de l'oli d'oliva i situada en un petit poble de les Garrigues Altes, ha estat capaç de mantenir-se en el sector durant més d'un segle.

Aquest darrer punt —la resistència, la capacitat de supervivència i la longevitat d'algunes cooperatives— requereix, per la importància que té, comentaris addicionals, a desgrat d'allargar-ne la introducció. En aquest sentit, diversos estudis sobre el cooperativisme del primer terç del segle xx han assenyalat que les característiques originals de les cooperatives —que, entre d'altres, inclouen la composició social i la capacitat econòmica dels seus membres, el nombre de socis que aplegava i, al capdavall, la dimensió de l'entitat— podien influir en la marxa del sindicat cooperatiu. Així, alguns d'aquests treballs han observat, per exemple, que la presència de més d'un sindicat agrícola en una localitat, que conduïa a menys socis i menys recursos per a cada entitat, podia afeblir l'acció cooperativa respectiva.²⁰

²⁰ Vegeu, per exemple, Planas i Valls-Junyent (2011a i 2011b).

D'altra banda, anàlisis sobre la situació de les cooperatives agràries de finals del segle xx i primeres dècades del xxi s'han centrat a identificar els diferents factors d'èxit i fracàs d'aquestes institucions de l'economia social. Així, estudis publicats a la dècada de 1990 han destacat, per exemple, que entre els principals factors d'èxit de les cooperatives catalanes podien esmentar-se els següents: primer, una fortalesa en l'àmbit patrimonial i financer que, entre d'altres, podria haver estat assolida gràcies a una gestió eficient dels recursos, la disponibilitat de capitals propis suficients a partir de les aportacions dels socis, l'autofinançament i, en aquest sentit, l'existència de seccions de crèdit; segon, l'orientació al mercat, a partir, per exemple, de l'augment de l'oferta de productes competitius i de qualitat, la innovació del producte, la marca, o la captura de tant valor afegit com fos possible; tercer, la inversió en la formació dels socis, dirigents i personal administratiu que permetés millorar el capital humà de la cooperativa; quart, la professionalització de la gestió, incorporant, en un context cooperatiu, elements d'eficàcia empresarial i tècniques modernes de gestió; cinquè, la integració horitzontal com la fusió entre cooperatives, o vertical com la incorporació dins de la mateixa cooperativa de diversos àmbits del producte, des de la seva producció fins a la comercialització al consumidor final, en aquest darrer cas amb la participació de cooperatives de segon grau; i, sisè, l'acció de les administracions públiques, a través de suports i estímuls econòmics i fiscals, així com una legislació adequada.²¹

Altres estudis més recents han analitzat també la situació de les actuals cooperatives, però tenint present només les que han acumulat una trajectòria de com a mínim cent anys. D'aquesta manera, s'ha insistit en la importància que pot tenir el que s'anomena capacitat cultural, com per exemple l'acumulació de coneixements, tècniques o experiències, i també del capital simbòlic, com ara el prestigi acumulat al llarg dels anys. El capital cultural i el simbòlic s'han mesurat a partir de considerar si la cooperativa ofereix formació, subministraments i serveis als seus membres, d'una banda, i si forma part d'una denominació d'origen i disposa d'una agrobotiga, de l'altra. Per alguns autors, aquests elements culturals i simbòlics han estat més importants que els factors vinculats al que s'anomena capital econòmic i social, aquest darrer relacionat directament, entre d'altres, amb la capacitat de desenvolupar relacions amb altres agents.²²

²¹ Vegeu, per exemple, Amat (1997).

²² Vegeu, en aquest cas, Montegut Salla i Plana Farran (2020).

Evidentment, els factors que acabem d'assenyalar no són els únics que podrien explicar la longevitat, la supervivència i, en certa mesura, l'èxit de les cooperatives. Tanmateix, són els que en general s'han considerat més rellevants. Addicionalment, en podem afegir dos més de caràcter més general, en la mesura que no es refereixen de manera obligada a l'activitat cooperativa.²³ El primer s'ha de relacionar amb els districtes industrials o clústers, dues realitats i conceptes similars però que no són iguals.²⁴ Cal destacar, però, que en ambdós casos estem parlant de la concentració d'activitats similars en un territori concret. A conseqüència d'aquesta concentració, tendeixen a sorgir el que s'anomena economies externes, les quals afavoreixen una reducció dels costos i actuen com a font d'avantatge competitiu per a les empreses que formen part del districte o clúster. Aquestes economies externes, o avantatges de la concentració geogràfica, poden derivar-se del fet que la proximitat facilita la transmissió de coneixements, tècniques i tecnologia, estimula l'aparició d'indústries i serveis subsidiaris per a les empreses del mateix districte o clúster, i ofereix la possibilitat de comptar amb un mercat de mà d'obra qualificat relacionat amb la concentració d'empreses similars. A més, i, segons els casos, aquesta proximitat també pot conduir a l'aparició d'institucions que proveeixin serveis al districte i clúster, de vegades gràcies a la cooperació empresarial. Això no exclou, és clar, que aquestes mateixes firmes competeixin entre elles. Per tot plegat, alguns treballs han conclòs que les empreses que es localitzen en un districte poden esdevenir més eficients que la resta.²⁵

Un altre factor addicional per entendre la dinàmica i la supervivència de l'activitat empresarial pot relacionar-se amb l'agència humana, entesa com les accions de les persones i les seves conseqüències pel que fa al desenvolupament d'una activitat. Això suposa considerar com a factor empresarial i, si es vol, cooperatiu, la capacitat, la influència i el lideratge que una persona o un grup de persones poden tenir per afavorir el desenvolupament i l'adopció

²³ A més dels que assenyalessim, s'han publicat un gran nombre de treballs sobre els factors de longevitat i supervivència de l'activitat empresarial. Vegeu, entre molts d'altres, Napolitano, Marino i Ojala (2015), Riviezzo, Skippari i Garofano (2015), i, per al cas concret de negocis familiars, Sharma i Salvato (2013).

²⁴ La bibliografia sobre aquests temes és molt abundant, vegeu la síntesi interpretativa i les referències incloses a Catalan, Miranda i Ramon-Muñoz (2010). Per a una revisió dels treballs més recents i rellevants, pot consultar-se Lazzeretti, Capone, Caloffi i Sedita (2019). En relació amb la identificació dels districtes i clústers de la Catalunya de primers anys del segle XXI, vegeu Hernández Gascón, Fontrodona Francolí i Pezzi (2005).

²⁵ En aquest punt, i en el cas del vi, vegeu Ruiz Fuensanta, Hernández Sancho, i Soler i Marco (2015).

d'innovacions i nous productes o per coordinar i convèncer la resta d'agents de la necessitat de modificar inèrcies existents i de transformar diferents àmbits d'activitat en una organització o en un territori.²⁶

Sense entrar a valorar els factors esmentats, que es consideraran en les conclusions, la cooperativa granadellenca ha estat un bon exemple de resiliència, entesa com la capacitat de recuperar-se, adaptar-se i subsistir als diferents impactes i situacions a què ha hagut de fer front.²⁷ A més, la capacitat de resiliència s'ha assolit des d'una posició molt destacada dins del moviment cooperatiu de l'oli d'oliva de la Catalunya de Ponent. Aquest darrer fet —i la voluntat de presentar el cas d'estudi que ens ocupa en un context més ampli— fan que la present monografia històrica no només pugui contribuir a una millor comprensió del moviment cooperatiu i del sector de l'oli d'oliva a la Catalunya del darrer segle: ni que sigui modestament, també pot resultar d'utilitat per extreure algunes lliçons de futur, útils per al cooperativisme agrari del segle XXI.

²⁶ Entre els treballs més recents sobre agència humana i anàlisi econòmica regional, vegeu, per exemple, Grillitsch i Sotarauta (2020).

²⁷ Aquest concepció és deutora de la definició de Martin i Sunley (2015), referida a la resiliència econòmica regional. Sobre la qüestió vegeu també Molema, Ramon-Muñoz i Evenhuijs (2023).

I EL SINDICAT I LA TERRA

1 ELS ORÍGENS DEL SINDICAT AGRÍCOLA I CAIXA RURAL DE SANT ANTONI ABAT

Ramon Ramon-Muñoz

Universitat de Barcelona

1.1. Introducció

El Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat de la Granadella és fruit de l'embranchida de l'activitat associativa a Catalunya, profundament relacionada amb importants transformacions econòmiques, socials i polítiques que anaven tenint lloc al país en general i al camp en particular des de finals del segle XIX. En aquesta empenta associativa, les cooperatives i els sindicats agraris —una forma d'associacionisme— hi van tenir un paper molt important.

Les raons del sorgiment i l'expansió dels sindicats agraris són diverses. N'hem començat a parlar en l'anterior capítol introductori. En alguns casos, tot aquest procés respon a una estratègia de supervivència dels petits i mitjans propietaris que, davant d'uns mercats que cada vegada són més competitius, veuen en els sindicats cooperatius una manera de fer-hi front. En altres ocasions, l'estratègia va acompanyada per una voluntat de modernització del sector, ben present entre els propietaris més benestants, en bona mesura com a mecanisme per augmentar uns ingressos que havien quedat negativament afectats pel context de crisi de finals del segle XIX.¹

Tanmateix, les bases del cooperativisme són, és clar, molt més que tot això. L'impuls del sindicalisme agrari és també una resposta a la creixent tensió social que viu el camp català des de finals del segle XIX, en part a causa de

¹ Garrabou, Pujol, Colomé i Saguer (1992), p. 123-125.

transformacions de l'economia internacional. A més, la seva dinàmica rep la influència de l'ascens de nous moviments polítics i ideològics, com són el republicanisme i el catalanisme, els quals erosionaven el règim monàrquic de la Restauració (1874-1931).²

En una escala diferent, el que passava a Catalunya també tenia lloc a la Granadella, un municipi que a principis del segle passat tenia gairebé 2.040 habitants. Situada al sud-oest de la comarca de les Garrigues, els seus vilatans contribuïren a l'expansió del moviment cooperatiu: el dia 12 de gener de 1920 se celebrava la reunió constituent del que havia de ser el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat de la Granadella. En aquest sentit, el primer capítol que presentem intenta concretar quins foren els factors que expliquen la formació i la constitució de l'entitat i alhora detallar com es va dur a terme la construcció del molí cooperatiu. Aquest va ser el primer projecte i raó de ser del Sindicat, i l'edifici que, cent anys després, es manté com a seu de l'actual Cooperativa la Granadella i Secció de Crèdit Sant Antoni Abat i també del Museu de l'Oli de Catalunya, integrat al sistema territorial del Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya.³

Els apartats que segueixen analitzen alguns dels factors que més van contribuir —segons la bibliografia local i general— a la creació del sindicat granadellenc: l'impacte de les collites extraordinàries (1.2), l'embranchada del sindicalisme a les Garrigues (1.3), els canvis en el mercat internacional de l'oli d'oliva des de les darreres dècades del segle XIX fins a la fi de la Primera Guerra Mundial (1.4) i, finalment, l'acció de la Mancomunitat de Catalunya (1.5). L'apartat 1.6 descriu el procés de construcció i de finançament del molí cooperatiu del Sindicat, el cor de la nova institució, i, al darrer apartat (1.7), hi trobareu les conclusions.

² La bibliografia associada als temes que acabem d'esmentar és molt abundant. En el capítol introductori, hem relacionat diversos títols. Sigui com sigui, pel que fa al cas català, considerat globalment, poden consultar-se, entre molts d'altres, Mayayo (1989 i 1995) i Planas (1998 i 2006), que plantegen dues visions alternatives al sorgiment i l'evolució del moviment cooperatiu català de finals del segle XIX i principis del XX. Per als Països Catalans, una perspectiva de conjunt sobre associacionisme i sindicalisme agrari es troba a Mayayo (1998), Colomé (2006) i Planas i Garrido (2006).

³ Vegeu <https://mnactec.cat/ca/el-museu/premsa-detall/el-museu-de-loli-de-catalunya-al-st-del-mnactec> [consulta: 1 desembre 2020].

1.2. L'extraordinària collita de 1916: una espurna?

Per què es va crear un sindicat cooperatiu a la Granadella de 1920? Segons Esteve Romeu Franquet, dirigent del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Antoni Abat de la Granadella durant diverses etapes, l'extraordinària collita de 1916 va marcar un abans i un després en la història del sindicalisme cooperatiu del municipi de l'antiga baronia de la Granadella.

Romeu Franquet, al seu torn, assenyala que la producció d'olives havia estat tan elevada durant la campanya de 1916 que era impossible que els molins existents a la vila poguessin molturar i premsar el fruit dins d'un període de temps prudencial. I més encara: a causa de l'abundant producció, el preu de les olives disminuïa, la capacitat de negociació dels moliners augmentava i, finalment, el pagès en quedava perjudicat. L'impacte d'aquesta collita abundant devia ser tan important que alguns pagesos van decidir arrencar una part de les oliveres que conreaven. Segons aquest mateix autor,

l'any 1916 [...] hi va haver collita d'olives; començant les dificultats per vendre-les perquè als fabricants els en portaven més de les que podien moldre, aprofitant l'ocasió, si les podien pagar a 10 ptes. quartera les pagaven a 8 ptes. o com volien. [...] Més de la meitat de la collita, el preu no va passar de 10 ptes. quartera. Així començaren a créixer les dificultats per a vendre algunes partides d'olives [...] això feia que s'arrenquessin bastants olivers, encara que donessin molt de fruit. Dintre d'aquesta campanya, un bon dia es feu una reunió nomenant dos homes per a mirar si en podien vendre una quantitat important; però això no solventava res.⁴

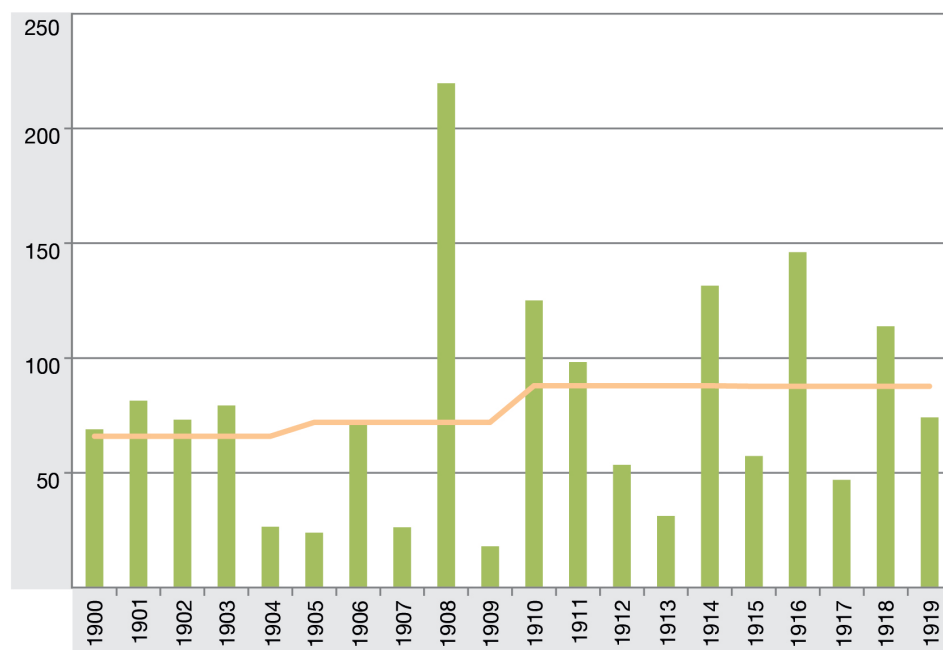
Les preocupacions de qui va ser president del sindicat granadellenc són comprensibles. I encara se'n podrien esmentar d'altres. Potser la més important és que com més temps passava entre la collita de les olives i la seva molta i premsat més empitjorava la qualitat final de l'oli d'oliva obtingut i menys es cotitzava als mercats, uns mercats que, com veurem, s'havien tornat força més competitius i exigents.

⁴ Romeu Franquet (s.a.), p. 2.

Gràfic 1.1

Producció d'olives a les terres de Lleida, 1900-1919

(en milers de tones mètriques, dades anuals i mitjanes quinquennals)

Font: Elaboració pròpia.⁵

En qualsevol cas, es pot pensar que una possible solució als problemes plantejats per Romeu i Franquet era, precisament, la creació d'un molí cooperatiu. L'activitat cooperativa, entre molts altres avantatges, podia permetre als pagesos disposar d'una més gran capacitat de decisió i de control del procés productiu, a més, és clar, de capturar la totalitat o almenys la major part del valor afegit associat a la producció i, en certa mesura, a una part del relacionat amb la comercialització de l'oli d'oliva. En paraules de Romeu i Franquet,

Passaren uns tres anys i, un bon dia de l'any 18, un grup d'homes de bona voluntat cridaren a tot el poble per celebrar una reunió a la planta baixa del

⁵ Vegeu Ramon-Muñoz (1999a), p. 183, a partir de Zambrana (1987).

café Picot (anomenat Canyo), propietat de Magí Balsells, i es manifestaren que volien constituir la societat, o sigui el Sindicat, ja que creien que era l'únic mitjà per a poder-nos defensar.⁶

Però, per què la collita de 1916 podia haver estat tan important en els orígens del sindicalisme cooperatiu d'aquesta vila de Ponent? Per què aquest impuls no s'havia produït amb anterioritat? Que potser els pagesos de la Granadella no s'havien enfrontat fins aleshores a reptes similars? Al cap i a la fi, de collites abundants i extraordinàries sempre n'hi ha hagut. No disposem de dades continuades sobre producció d'olives i d'oli a la Granadella durant el període que ens ocupa. Ara bé, la informació referida al conjunt de les terres de Lleida durant les dues primeres dècades del segle xx mostra, com caldria esperar, importants fluctuacions anuals en la producció d'olives, amb anys de collites modestes i d'altres de molt abundants (gràfic 1.1). Per exemple, el 1916 va ser, certament, un any de collita força generosa, amb una producció d'unes 145 mil tones mètriques (t) d'olives. Però també ho va ser l'any 1908 (220 mil t), el 1910 (125 mil t) i el 1914 (més de 130 mil t).

Taula 1.1

Molins d'oli d'oliva a la Granadella relacionats en els anuaris comercials, 1905 i 1915

1905	1915
1. Magí Balcells Viñes	1. Miquel Beà Mendoza
2. Miquel Beà Mendoza	2. Vídua de M. Llauredó
3. Vídua de M. Llauredó	3. Pau Masip
4. Francesc Martí Masip	4. La Premsa Hidràulica, SA
5. Pau Masip	5. Josep Romeu
6. La Premsa Hidràulica, SA	6. Pau Romeu Masip
7. Josep Romeu	7. Joan Sas Monllaó
8. Joan Sas Monllaó	8. Isidre Solé Escolà
9. Isidre Solé Escolà	9. Josep Solé
10. Josep Solé	10. Josep Solé Aran
11. Josep Solé Aran	

Font: Elaboració pròpia.⁷

⁶ Romeu i Franquet (s.a.), p. 3-4.

⁷ A partir de l'*Anuario Riera* (1905) i de l'*Anuario General de España* (1915).

En tots aquests anys de collites extraordinàries, els pagesos de la Granadella també van haver d'afrontar circumstàncies no tan allunyades de com les que recordava Romeu i Franquet per a 1916. Per començar, el problema d'acumulació excessiva d'olives als molins quan les collites eren abundants hi devia ser igualment. De fet, el nombre de molins d'oli de la Granadella no sembla haver variat excessivament durant la dècada anterior a 1916 (taula 1.1), mentre que és probable que la seva capacitat productiva augmentés. Si el 1905 podem comptar onze molins en els anuaris comercials de l'època, el 1915 en localitzem una desena. Es tracta de gairebé els mateixos, tret dels que eren de propietat de Magí Balcells Viñes i de Francesc Martí Masip, respectivament, que entre ambdues dates havien causat baixa en la font consultada, i del de Pau Romeu Masip, que suposa una alta.⁸ El que probablement sí que havia canviat era la capacitat productiva d'aquests molins, els quals havien començat a substituir, si és que encara no ho havien fet, les antigues premses de biga per les modernes premses hidràuliques, més potents i eficients.⁹

Quant als preus, una collita abundant implicava, indefectiblement, una reducció del preu pagat per quartera d'olives als pagesos i, possiblement, un augment de la capacitat de negociació dels moliners. I això era d'aquesta manera tant el 1916 com el 1908, 1910 o 1914, anys de molt bones collites, almenys en el conjunt de les terres de Lleida.

1.3. L'embranchida del sindicalisme agrari a Ponent: l'efecte imitació?

Si els problemes exposats per Esteve Romeu Franquet ja existien abans de 1916, què havia canviat per fer que la collita d'aquells anys hagués pogut estimular la creació del Sindicat? Sens dubte, bona part de la resposta es troba en el context històric. Durant els anys de la Primera Guerra Mundial (1914-1918) i els immediatament posteriors, el sindicalisme agrari va experimentar una forta embranzida a les terres de Ponent. Algunes dades serviran

⁸ Malauradament, no disposem de prou informació per saber si aquest molí és nou o bé es tracta d'un canvi de raó social d'un molí que ja existia.

⁹ Deixant de banda La Premsa Hidràulica, SA, com a mínim dos d'aquests molins —el de Miquel Beà i el de Pau Romeu Masip— disposaven d'una premsa hidràulica. Vegeu Ramon-Muñoz (1999a), p. 148.

La primera edició
d'Oli d'oliva i cooperativisme a la Catalunya de Ponent,
de Ramon Ramon-Muñoz,
s'ha acabat d'imprimir a Tàrraga
el 10 d'octubre de 2023.
